

כשם יהוה

יום
השבת

SEU

DE SABBATHO,

DISSERTATIONE PHILOLOGICA,

Quam

Approbante Ampliss. Ord. Philosoph.
in Regia ac Illustri ad Auram Acad.

SUB PRÆSIDIO

Viri Adm. Reverendi atq; Amplissimi

DN. M. DAVIDIS לוידי

Lingv. Orient. Professoris Ordin. Cele-
berrimi, Præceptoris ac Promotoris
sui suspiciendi.

Publico Bonorum Examini sistit

ANDREAS WASELIUS, O-Bothn.

In Audit. Max. die 5. Decemb. A. 1696.

ABOÆ, Exc. apud JO. LAUR. WALLIUM.

Exc. apud J. A. W. Allum.

ANDREAS WASELIUS, O. R. B. P.
Publico Bonorum Examine fidei

lingv. Orient. Professoris Ordin. Cels.
D. M. DAVIDIS R. U. N. D. I.
Sui Almae Rerumque Magistri

SUB PRESIDIO
in Regis ac Imperatoris Universitatibus
Approbante Ampliat. Ord. Philosoph.

D. S. A. B. B. A. T. H. O.
DISSERTATIONES PHILOLOGICAE

IN CHRISTO PATRI
AC DOMINO REVERENDISSIMO,

DN. JOHANNI
GEZELIO,

S. S. THEOLOGIÆ DOCTORI
Celeberrimo,

Inclutæ Diœces. Aboënsis EPISCOPO
Eminentissimo,

Regiæ ibid. Academiae PRO-CAN-
CELLARIO Amplissimo,

Consistorii itidem Ecclesiastici
PRÆSIDI Æqvissimo,

DOMINO, PATRONE AC PROMOTORI
meo summo & Benignissimo.

ANNOS ET FATA FELICIA!

REVERENDISSIME PATER,

Favor amplissimaque beneficia, quibus a suis afficiuntur Patronis Clientuli, submissa non solum animi interioris agnoscenda veneratione, verum etiam si qua fieri potest retributione sunt pensanda, ingratitude notam ne quis incurrat, nam homine ingrato quid societati gravius humana? Beneficia autem ut deprecantur, ita favor accrescit & ad felicia humiles fovet. Hec mecum dum reputo, insigni benevolentia qua Reverendissima tua Paternitas, haecenus me persecutus est, eodem adstringi memet sentio, quare haud quonquam admiratio subeat, Reverendissimo Patri pagellas hasce simplicius elaboratas, consecrare quod ausus sum; Præterquam enim quod Reverendissimus Pater, annis ab hinc aliquot, plane licet indignum singulari haud dedignatus est be-

re suâ gratia, cum non solum Schoarîs muneris curam crederet, verum etiam Ministerio verbi me initiaret: en insuper me postmodum Studia immatura recogere gesti-entem, Musis vacare Aboicis, benignissimè permisit; Nunc vero, ne temerariâ cujusdam meriti fiduciâ stimulatus, sed ut vigili memoria Tantâ beneficia recondisse, videar, Studiorum hæc meorum primitias, ceu piæ observantiæ Obsides Tuo Nomini Amplissimo Reverendissime Pater, sacras facere constitui, fretus Reverendissimi Patris solito Patrocinio, speransque fore ut eas gratiofo aspiciat vultu, meque ulterius insue Paternitatis foveat gremio Cujus optima sortis particeps, votis calidissimis Sanctissimum Numen venerabor pro Reverendissimi Dn: Patris incolumitate, suorumque perenni ac omnigena, in Longam Sospitemque Annorum seriem, salute, vovet hoc

REVERENDISSIMI PATRIS.

Humillimus Client.

And. Wafelius.

Viris plurimum Reverendis,

DN. GABRIELI PELDANO,
Ecclesiæ DEI Ilmoilensis Pastori longo jam tempore fidelissimo, nec non adjacentium Parœciarum Præposito vigilantissimo, Promotori atque benefactori submissè colendo.

DN. JACOBO WESTZYTIO,
Ecclesiæ DEI in Gamble = Carleby Pastori optimè merito, pio observantiæ cultu perpetim devenerando.

DN. JOHANNI CRENBOSM/
Civitatis Walensis Consuli Juris tenacissimo Benefactori suo, propensissimo.

FRUCTUS. HOSCE ACADEMICOS. IN.
VOTO. PIO. AD. DEUM. SERIO. PRO.
NA. BENEDICTIONE, SUBJUN

Auct.

Clarissimis, atqve Consultissimis,

DN. GEORGIO BUES/

Ecclesiarum Walaënsis & in Mu-
stasari Pastori meritissimo, nec
non Vice-Præposito accuratissimo,
Fautori, qvovis officiorum genere
prosequendo.

DN. JOHANNI FORSMAN/

Pastori Ecclesiæ qvæ in Ny-Carleby
colligitur dignissimo, Fautori qui
busvis obsequiis suspiciendo.

DN. CAROLO FORSMAN/

Consuli Urbis Gamble = Carleburg-
ensis æqvissimo, Itidem officiose co-
lendo.

OBSERVANTIÆ. DEBITÆ. OBSIDES.
VESTRA. INCOLUMITATE. OMNIGE-
CTO. DICAT. ET. DEDICAT,
& Resp.

Den

Ehreborne och Wälsachtade

Herr Hans Nilsson/

Förnam Råd=och Handels=Man

uthi Wasa Stad/ sinom högt=

åhrade Swär=Fader.

Nåd och Hålsa!

Underlig är GUD uthi Natursens
Wärck/ deras Orsaker icke alle=
nast at uppehålla/ dem han i
Begynnelsen der til har förordnat/ utan
och Teckn utaf sin Faderlige omwårdnat
lemnat i all Ting/ sitt åndemähl til stad=
fästelse/ så at förr än något Creatur/
som Förgängeligheten är underkastat/
faller af/ sticker GUD til sin åhras
befråmielse andra som den aflednas rum
och

och förrättande tiltråda/ på det at intet
Sing må lefwa sig sielfwom allena/ utan
GUD til tjenst och Effterkommando-
men til warachtigt bistånd; Förnåm-
bligast har Herren GUD skickat så hoos
Menniskian/ at hwad den ena intet kan
åstadkomma/ skal den andra fulborda/
och det icke af en händelse/ uthan me-
delst den stora Guldens krafftiga Förord-
ning/ hwilken genom medel det Gode
befrämjar; För alt detta/ har och iag
ibland andra Orsak at tacka min GUD/
hwilken en allenast mig i ommyndige
åhren Fader-Lösan/ har faderligen up-
fostras låtit/ uthan och än wijsdare en
Jordisk Faders hierta upwäckt/ hwil-
ket iag hoos Lder min Högtåhrade
Heri Swär-Fader til mitt bästa
altijd vplåtit finner/ hwarföre iag och
min Heri Swär-Faders Namn
wid detta ensaldiga Arbetet til en Son-
lia Tacksamheet bewijsning wil hafwa
infördt/ med den trogna Böön at GUD

som

som är en HErrre öfwer Sabbaten/
han wille Eder Tålmodighetenes Andä
förlåna/ och sidst med en ewig Himmelsk
Hwijla bekröna/ det önskar

Högtåhrade Herr Swär-fader

Eder ädminte Tienare

AND. WASELIUS

In Disputationem

VIRI

Eruditione & pietate Venerabilis,

DN. ANDREÆ WASELII,

Verbi Div. Ministri, & Scholæ Wassen-
sis hypodidascali industrii, eximii,

DE SABBATHO JUDAICO,

Ex Esa. LVI. v. 6. 7.

παράφρασις gratulatoria:

SEPTIMA quæque dies magna est &
plena salutis,

Quam Sancto perges sanctificare DEO:
Tunc offerre decet pingves holocausta
per aras,

Tunc juvat & tacitas fundere corde
preces.

Sic penetrale DEI invises: habitacula
Cœli

Tandem, WASELIO teste, tenebis
ovans.

Amicitie & off. ergo

A. WANOCHIIUS,

S.S. Ib Prof.

VIRO
Venerabili, Doctissimo & Me-
ritissimo,

DN. ANDREÆ WASELIO,
Scholæ Walensis Apologistæ soler-
tissimo, Amico suo honorando
& per dilecto,

Cum de Sabbatho Philologice disputa-
ret Auctor, non sine plausu,

^c
Υψιμέδοντα Θεὸν πικρὸν μὲν ἐδίξεο πρῶτα,
ὦ φίλ' ἐταῖρ' ὀρθῶς, ἐσθλὸν γὰρ προ-
γυμὰ σοι αὐτῷ.

Ἀντιπαρμενίδειον, κλύμι, Φῆς: ταῦτα μὲν
ἔρδω.

Ναὶ, κατὰ μοῖραν ἐρεῖς: χρηστῷ φεράζων ἐνὶ
θυμῷ

Σάββατι, δείκνυς ἀθανάτου σοι ρήματα περπνά.
Ἡ ῥα Θεὸν ἡμῶν, λήψῃ περ ἀντιπαρ' αὐτῷ.

Hoc Schediasmate,

Ἐπινόσως ἔχων
accinit

DAVID RUTHD.

VIRO

Venerabili & morum non minus
quam literarum venustate
commendabili,

Dn. ANDRÆ WASELIO,

De,

HEBRÆORUM SABBATHO
disputaturo

amico dilecto.

Sic nunc antiquæ meditaris Sab-
bata legis,

Ut sint æternum perpetuanda
Tibi,

*ne nihil scriberes
scribebat occupa-
tissimus*

TORST: RUDEEN.

DEO DUCE!

§. I.

Ltissimum Numen; omnium rerum Conditor, sibi met ipsi quamquam ab æterno fuerit per κοινωρίαν internam infinitè sufficiens, è sua tamen bonitate partem ejusdem aliis communicare liberrime voluit, quam per κοσμογονίαν omnipotentèr patefecit, vicissim ut à creaturis agnosceretur & celebraretur, cum omnia creaverit propter semet ipsum haud tamen ulla ratione adjumentum sive beatitudinem lucrandi gratiâ, cum infinitè perfectus extrinsecus adventitia non admittat, sed ut se creaturis manifestum redderet,

A

atque

atque communicaret, boni ut est natura, dum se ipsum conservat aliis se communicat. Ita DEUS â nobis honorem sibi debitum atque cultum exigit, eo nos ut instruat, quantum boni communicati â nobis requiratur; Idcirco etiam absoluto opere creationis sextiduo, quievit (scilicet â rebus novis constituendis, non autem providentiâ, curatione atque sustentatione) lucemque septimam sanctificavit h. e. eam ad usus sacros destinavit, nam sanctum ceu separatum, & commune ceu immundum sive vulgare, in scripturis sæpe sibi opponuntur. Ordinatio autem illa septimi diei hodie jam Sabbathi institutio dicitur, quod scilicet præceptum protoplastis DEUS in Paradiso tenacissime observandum tum omnibus eorum posteris, promulgavit, præprimis suo peculio, populo nempe Judaico, hoc mandatum repetitione quadam inculcavit, quod innumeris

3
meris Judæi postmodum in hunc
usque diem fœdarunt superstitioni-
bus, variisque pollutum traditioni-
bus Rabbinorum tenacissime ser-
varunt, quas in præsentī pro mo-
dulo imbecillis ingenii, favente DEI
Clementia, breviter nobis est ani-
mus delineare.

§. II.

Postulat eqvidem iustituti ra-
tio methodicè ut progrediamur,
præmittendo ὀνομαλογία seu no-
minis considerationem, ubi se pri-
mam offert *Etymologia*, vocem
Sabbathi ex origine Hebræa dedu-
cens. Descendit enim à radice שבת
quievit, cessavit. Hinc nomen שבת
Cessatio, requies, addita termina-
tione Græca, cujus vocis primaria
significatio est cessare ab aliquo o-
pere; minus vero propria sibi est
quiescendi significatio, *tanquam las-
situde ac necessaria defatigatarum viri-
um refocillatio inferatur*, ut observat

4
 D. Waren. in Decad. Mos. ad Gen.
 p. 174. Proxime sequitur vocis *Ho-*
monymia eruenda, quo liberetur
 noster sensus vocis ambiguitate, sic
 nomen Sabbathi πολύσημον in S. Sa-
 cra reperitur ubi I. συνεκδοχικῶς to-
 tam hebdomadam sive septimanam
 denotat, ut Levit. 23. 15. ubi DEUS
 à Festo Paschatos ad Pantecosten
 iussit septem Sabbatha numerare h.
 e. septem septimanas, dicens: *deinde*
numerabitis vobis à postero die istius
cessationis ex quo attuleritis manipulum
istum frugum agitationis, septem septi-
mane integræ sunt. Eundem fovet
 sensum locus Matth. 28. 1. Ὅψὲ δὲ
 σαββάτων τῇ ἐπιφωσκύσει εἰς μίαν σαβ-
 βάτων, *vespere sive extremo Sabbathorum,*
cum lucefceret una Sabbathorum h. e.
 prima dies septimanæ nostro diei
 Dominico respondens, ita ut He-
 bræis & novilunium & mensis to-
 tus à novilunio inchoatus dicatur
 וְהָיָה Pfeif. D. V. p. 921. huic loco
 sensus parallelus reperitur Marc. 16.

1. 2. διαγενομένης τῆς Σαββάτης *cum prater-*
isset Sabbathum proprie sumptum λί-
 αν πρώι τῆς μιᾶς Σαββάτων ἔρχονται (γυ-
 νῆαικες δηλαδὴ versu primo nomi-
 natae) ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἀνατείλαντες τῇ
 ἡλίσ, *Summo diluculo diei primi Sabba-*
thorum veniunt ad monumentum exorto
sole, hoc est: primo die hebdoma-
 dis. His annumerantur verba su-
 perbi Pharisei Luc: 18. 12. dicentis:
 Νεστῦω δις τῇ Σαββάτῃ *Jejuno bis in*
Sabbatho. h. e. duobus septimanæ die-
 bus, die scilicet secundo, nostro die
 Lunæ, & quinto, nobis die Jovis,
 his adde Luc. 24. 1. Joh. 20. 19. Act.
 20. 7. 1. Cor. 16. 2. Secundo insigni-
 tur Festum Expiationis nomine
 Sabbathi die decimo mensis Tisri
 celebratum. Lev. 23. 32. *Sabbathum*
Cessationis esto vobis quo affligatis ani-
mas vestras. 3. septimum quemque
 Lunæ Solarem annum denotat, qui
 annus Sabbathicus vocabatur Lev:
 25. 4. *Anno septimo Sabbathum cessatio-*

nis esto ipsi terra, agrum tuum ne seminato. 4. tribuitur quoque quibusvis festis solennioribus à DEO institutis, quamvis in septimum diem non inciderint Ezech. 20. 16. 21. *Sabbatha mea profanarunt* h. e. festa mea. 5. Sæpissime cujusque hebdomadæ diem ultimum seu septimum, quem DEUS suo cultui consecravit, atque sic ob frequentiam recursus κατ' ἐξοχήν Sabbathum nominatur inde à primordio mundi, eundemque diem nos hic intellectum volumus. *Synonymiam* quoque postulat vocis exacta explanatio, proinde tritissima hæc vocabula, tamquam æqui gradus, sc. Festa, Feriæ, solennitates & Festivitates agnoscit Leusd: Ph. M.]

§. III.

Breviter ita delineatis quæ ad vocis Significationem ut plurimum videntur spectare, exigitur ulterius *περαιωματολογία* attingamus: circa quam
con-

consideremus necessum est Sabbathi
 seu septimi diei ad usus sacros desti-
 natum institutionem, observationē
 atq; obligationē. Institutionem quod
 attinet, varie de ea inter se disce-
 ptant, agnoscunt quidem Judæi Sab-
 bathum suam debere! originem pri-
 mordio rerum, verum per modum
 Exempli solummodo, ut R. Aben.
 Esra sententiam stabilire eandem
 conatur ex dicto Levit. 19. 3. *Ego*
Dominus DEUS vester, ut faciatis, sicut
ego feci, qui cessavi ab omni opere in die
Sabbathi. Talmudistæ vero, obser-
 vantiam illam tam per modum ex-
 empli quam præcepti Divini ab ori-
 gine mundi planè negant, conten-
 dentes cultum Sabbathicum demum
 post Israëlitarum egressum ex Æ-
 gypto observari cœpisse, quorum
 sententiæ ex Pontificiis Pererius &
 Tostatus arriserunt. Verum utut
 hæc ita habeant, nec nostri sit insti-
 tuti varias sententias rimari vel dis-
 cu-

cutere, ex occasione tamen tutissimam sequuti viam, statuimus Sabbathum quâ institutionem atque observationem, â rerum primordio ortum ducere, Scripturæ S. moti inexpugnabili consensu. Sic Gen. 2: 3. dicitur: DEUS septimo die non solum quievisse ab omni opere, sed etiam sanctificasse eundem, cujus vocis significatio supra innuit. Quamquam adeo Judæi non solum, sed plurimi quoque Christianorum propugnent, Mosis demum tempore Sabbathum indictum atque observatum fuisse; contrarium tamen Scripturæ evincunt testimonia perspicua, Etenim Exod. 20. 1. DEUS in præcepto decalogi tertio, ubi præcepit sanctificationem Sabbathi, respicit ad primam ejus ordinationem his verbis: *DEUS enim sex diebus cælum & terram & omnia quæ in eis sunt fecit, & requievit die septimo ei que benedixit & sanctum eum fecit.* In legis quoque Mosaicæ promul-

mulgatione repetitum hoc præceptum protoplastis datum est, idcirco notatu digna sunt verba in decalogo: *memento sive recordare diei Sabbathi ut ipsum sanctifices*, quo innuitur commemoratio quædam primævæ traditionis primis parentibus factæ, ut infert Hospinianus de Orig. Festor. Jud. Lib. 1. citante, Qvenst:

§. IV:

Ordine jam aggredimur Judæorum tam veterum quam modernorum sabbathi observationem, quam primo excipit tempus præparationis. Exod. 16. 6. dixit Jehovah. *Erit autem unoquoque die sexto ut parent quod intulerint, hoc vero die futurum est duplum, supra quam collegerint quotidie, similiter versu 24. Sabbathum sanctum Jehovæ est cras, quod cocturi essetis coquite hodie, & quod elixaturi essetis elixate.* Hinc colligunt Judæi, rebus omnibus necessariis in Sabbathum & Sabbathi ho-

norem die sexto seu veneris providendum esse, cibus laute apparandus & maturè coquendus, ut eo hilarius Sabbatho feriari possint. Etiam omnia quæ præparationi impedimentū afferrent, diligentissime evitarent, quare ultra tria millia die sexto proficisci Judæis nefas erat, ne longius iter eos impediret, quo minus quisque tempestive domi sive in hospitio adesset ob epulum adparandum Sabbathinum. Diversorium autem haberent tali in loco, ubi copia rerum ad Sabbathi celebrationem spectantium esset, siquidem hilaritati quasi immergi omnem tristitiam propellerent. Die itaque Veneris ante Sabbathi ingressum dum sabbatho comedenda coqvunt, â mulieribus præparatur farina ad conficiendas placentas; massam vero indivisam relinqvunt, quæ si tanta fuerit, ut eam partiri necessum habeant, altera pars mantili obtegitur,

tur, ne alterius ora erubescat, pudorem-
 ve suum videat, quod postrema in Sab-
 bathi placentis præparetur, Buxt. pag.
 295. nemo præterea nobilis dives
 vel sapiens ægre ferat in Sabbathi
 honorem præparantibus auxiliari,
 quamvis centum ancillarum vel ser-
 vorum millia alicui fuerint, ipse e-
 tiam herus suis manibus aliquid la-
 borare tenetur, uti in Talmude tracta-
 tu de Sabbatho Fol. 119. & in tractatu
 Kidduschim cap. 2. habetur Pium
 Rabh Chasdam olus minute conci-
 disse, doctissimum vero Rabbam &
 Rabh Josephum ligna secuisse, Rab-
 bi Siram ignem accendisse, Rabh
 Nachmanem domum everrisse &
 totam mensæ supellectilem præpa-
 rasse &c. Nemo opus aliquod sibi
 perficiendum præsumeret, cui fi-
 nem ante vesperam haud posset
 imponere. Epulas decoctas ac as-
 fatas sub ingressum Sabbathi for-
 naci calefactæ ingerunt, quo ter-
 cula

cula calida turnque delicatiora reservarentur, eodemque die in balneariis fordes abluunt, etsi non totum corpus, ad minimum tamen faciem aqua calida lavant nec non manus & pedes. Viri capillos tondent, mulieres crines pectunt, apte & eleganter concinnant, ungues quo cunque die veneris præsecant singulari cum superstitione, incipientes à sinistra, digiti annularis ungvem primo, hinc secundi sive indicis, postea auricularis demunt, deinde medii digiti tollunt, tandem pollicis infecant; Signum memoriale hujus ordinis in sinistra manu est ר"ב חג"ה. In dextra ordiuntur à digito 2. sive indice hujus signum est ב"ר חג"ה. Extrema vero ungvium prælecta, cum religione reservanda; Existimant enim ea contempta in diaboli venire potestatem, eumque his quasi mediis beneficii abuti. Hæc omnia adstruunt ex loco supra citato

rato, die sexto præparabunt se. Exod. 16. 6. Cultrum quisque acutum reddet, minus apte innixus fundamento Exod. 16. 5. וחבינו את Interpretantur hæc verba, & præparabunt cultrum, voce nimirum תנ intellecta pro vomere vel cultro aratri ut Jel. 2: 4: & alibi cum longe aliter ibi significare non ignorant Item ex Jobi 5. 24. *Et scies, quod pax erit in tabernaculo tuo Et domum tuam curabis.* Hinc Rabbini colligunt, si hebes fuerit culter, adeo ut cibos dissecare non possit, nullam pacem esse in mensa, nec domum bene curatam esse Clar. Buxt. Vestes Sabbathinæ ante ingressum Sabbathi bene perquirendæ, ne ex incuria fœdum quidpiam Sabbatho illis adhæreat. His in honorem Sabbathi indutis, omnes pro facultate exornantur, secundum Esa: 58. 13. וכבודו *Et honora- bis eum*, quomodo? ne vestimentum tuum sabbathinum sit sicut vestis

vestimentum tuum profanum vel
 quotidianum. Eâ de causa Judæi
 ditiores vestimenta cultui Sabbathi-
 no destinata induunt. Instante jam
 Sabbathi ingressu, sternitur mensa,
 linteamine albo, apponuntur manti-
 lia, orbes, pocula, subsellia adhiben-
 tur. Panes mensæ imponunt duos,
 eam ob causam quod Israelitæ olim
 ad mandatum Divinum die Vene-
 ris duplum manna collegerint, hi
 scilicet panes alii involvuntur linte-
 amine *ne ignominiam suam vini causa*
videat, nam vini consecratio prius ante
panis consecrationem fieri solet, dicit,
 Leusdenius. At Clariss: Buxt. ait
 in Syn. Jud. hoc fieri in memori-
 am Mannæ quod ita descendit ut
 rore obvolutum fuerit. Hodie Judæi
 per Ædituum Sabbathum annuncii-
 ant, qui Teste Buxt. Syn. J. cap. 10.
 circumit & proclamat ut singuli â
 labore cessent ad ingressum sponsæ
 h. e. diei Sabbathi instar formosæ
 sponsæ

Ipſonlæ accelerantis, atqve ſic omnia ea quæ ad Sabbathi *παρασκευὴν* faciunt toto die ſexto licitum eſt peragere, à meridie vero uſque ad vesp̄eram ſive initium Sabbathi profani diei labores agere non licet, neque pro mercede quidem.

§. V.

Finito tempore præparationis Sabbathum inchoant à vesp̄era perdurans ad vesp̄eram ſecundum dictum Lev. 23. 32. *à vesp̄era uſque ad vesp̄eram celebratote ceſſationem veſtram*, in quo initio determinando auctores non conveniunt. Quidam cenſent fuiſſe horam ſextam pomeridianam, Quoniam vero Judæi varie vocem vesp̄eræ accipiunt, initium ac finis Sabbathi firmiter ſtatui nequeunt. Plurimi tamen Scriptorum Veterum, terminum illum ponunt circa ſolis occaſum, dum aliquantum diei adhuc ſupereſt, & ſol montium ac arborum cacumi-

na occupare incipit; vel ut Qvenst. Cum Phœbus adhuc splendorem aliquem in nubibus reliquit, unde tempus illud, spatium inter vesperam & vesperam lucis solet appellari. Sabbathum cum auspicantur primo se ad Synagogam conferunt, precibus atque lectionibus vacantes, his ad finem perductis Sabbathum felix sibi invicem precantur, mox in hospitium reversi ad mensam properant, primas Epulas Sabbathinas aggredientes, inter quas ut plurimum usitatum est sal, simulque duo panes & Cyathus vino repletus. Hunc Paterfamilias manibus arripiens Sabbathum consecrat dicens: "יום השישי ויכולו חשמים וגו' h. e. Die sexto perfecti sunt cœli & terra & omnis exercitus: completum enim DEUS die septimo opus suum quod fecerat, & requievit die septimo ab universo opere quod patraverat, & benedixit diei septimo & Sanctificavit illum. His addit paterfamilias, attendite precationi Domini mei Rabbin, hoc

hoc modo ut reliqui excusentur,
 quasi & ipsi orassent. Ulterius pe-
 rorans dicit: *Benedictus tu Domine*
DEUS noster, totius mundi Domine, qui
vitis fructum creasti: Benedictus tu Do-
mine DEUS noster, totius mundi Domi-
ne, qui nos praeceptis tuis sanctificasti,
nobis sanctum dedisti Sabbathum, & in
beneplacito & misericordia tua nobis ha-
reditarium reliquisti, ut memoriale o-
perum creationis: principium enim est
congregationis Sanctorum, & exitus ex
Aegypto monumentum, tu enim nos ele-
gisti & sanctificasti inter omnes nationes,
nobis sanctum tuum Sabbathum in beni-
gnitate hereditatem reliquisti, Benedi-
ctus tu Domine qui Sabbathum sanctifi-
casti. Hisce dictis, cæteris omni-
 bus cyathum porrigit postquam i-
 pse degustaverat. Vino autem de-
 stituti Judæi cereviā utuntur, eam-
 que in usum eundem consecrant;
 interea dum hæc peragit oculis
 defixis candelas Sabbathinas aspi-
 cit, quas foeminæ in ingressu Sab-

bathi accendunt, quibus Sabbathum
 à diebus profestis distingvitur. A
 mulieribus necessario accenduntur,
 ea cum superstitione, quod *πρωτο-
 πηγε* Eva verberibus excepisset A-
 dam de fructu vetito comedere ab-
 nuentem, ille vero morem gerens
 calamitatem excitavit, atque lucem
 splendissimam extinxit. Ea quoque
 de causa illis hoc munus quocun-
 que vespere Sabbathino obeundum
 incumbit, sin minus, statuunt Ju-
 dæi fœminis tribus de causis par-
 tum inferre mortem: *quia non satis
 caute fuerunt circa impuritatem suam
 menstruam, circa placentam farinaceam
 & circa accensionem lucernæ*, Buxt. Syn.
 Jud. Ut ad scopum redeamus, he-
 rus deinde panes duos linteamine
 obvolutos promit, ac precibus sub-
 junctis cultello eos dispertit, quam-
 vis diebus profanis precationibus
 hæc partitio præmittatur. Nunc ve-
 ro illico dicit *ברשות מורי ורבותי* Cum
Dominorum & Rabbiorum meorum bo-

*na venia, benedictus tu Domine DEUS
 noster totius mundi Domine, qui panem
 e terra produxisti Orach. Chaj. num.
 274. Hinc partem pani inferiori
 abscissam ipse comedit, reliquum
 aliis affidentibus communicat; post
 cœnam precibus ac cantunculis
 vacant aliquandiu; tandem lectum
 perentes somno obruti, securi ob-
 dormiunt.*

§. VI.

Postero mane in multam lu-
 cem dormiunt, quam ceremoniam
 Judæi callide ut solent collegerunt
 ex Num. 28. ubi agitur de oblatio-
 nibus quotidianis, & dicitur *בבקר*
mane; sed in septimi diei, Sabbathi
 sc. oblatione, *ביום השבת* *in die Sabbathi*,
 quo indicari volunt, oblationes quo-
 tidianas summo mane consecratas,
 die autem Sabbathi diutius expe-
 ctatum erat atque in lucem claram
 dilatum. Induta veste Sabbathina
 ad preces matutinas se conferunt in

Schola celebrandas, idque ad tempus prandii scilicet horam sextam five nostram duodecimam, siquidem jejunium & preces ulterius producere est prohibitum, uti Rabbinum more suo ostendunt ex voce ננע, hinc cum absit ו quæ sex significat, eo ajunt implicite innui non ultra meridiem esse differendum jejunium. In Sacrorum auspicatione, legis librum ex arca promunt sectionem unam legentes, tota siquidem lex in quinquaginta parashaas divisa est; & unam quaque dividunt in septem lectiones, ad quas recitandas viri septem peculiare leguntur. Observandum tamen interdum plures interdum pauciores ad hanc prædicationem adhiberi pro varietate scilicet Festorum, ut quò solennior est dies, eo plures sint prælectores. Hac lectione finita, prælegunt aliquid e Prophetis, inde autem hic mos invaluit, quod cum priscis temporibus

bus illis erat illicitum in Scholis
 Mosen legere, istius lectionis loco
 sectionem similem Propheticam, le-
 gi Mosaicæ congruam lægerunt.
 De hac lectione memoratur Act.
 cap. 13. 27. *Qui enim habitabant in*
Jerusalem & Principes eorum hunc igno-
rantes, & voces Prophetarum, quæ per
omne Sabbatum leguntur. Similiter
 Act. 15, 21. *Moses enim ab ætatibus*
antiquis oppidatim habet, qui ipsum
predicent, quum in Synagogis per sin-
gula Sabbatha legatur. Hinc cœtui be-
 nedicitur, extensis manibus. His ri-
 tibus precationem pro Magistratu
 ejusdem regionis subjungunt: ut
 DEUS Clementissimus illi pacem
 & tranquillitatem largiri, prosperi-
 tate eum dignari atque imperium
 ejus adaugere velit, juxta effatum
 divinum Jer. 29. 7. *& quærite pacem*
civitatis, ad quam demigrare feci vos, &
orate pro illa ad Dominum quoniam in
pace illius vobis pax erit. ultimò sacra fi-
 niuntur benedictione illis usitata.

Absolutis ita precibus matutinis, ad prandium quisque properat, quibus epulis eodem modo, ac vespere celebratis, aliquantulum studere & in sacris libris legere DEO gratum esse, ex Rabbiorum præscripto colligunt. Appropinquante jam tempore tertii epuli Sabbathini, quando oblationē vespertinam peragent, מנחה Mincha appellant, ad Synagogam se rursus recipiunt ac preces vespertinas celebrant, his peractis, illico tertium cibum & ultimum sive merendam Sabbatho adhuc durante aggrediuntur, quam commestationem illis temporis angustia intercipit, ut vel parum comedere liceat, siquidem benedictione Sabbatho erit valedicendum, nec tam lautè fruatur epulo hoc tertio, cum ferè omnia delicatiora fercula sub prandio devorarint, nunc vero ut plurimum bellariis & fructibus utuntur, nec ad has epulas omnes
 vel

vel dapes vel Ceremoniæ requiruntur. Hæc tria convivium illis sunt necessitatis summæ, ut prolixè de illis in Talmude agitur Docente Buxt. Et sicut Judæi huic Sabbatho aliquid de die Veneris in ingressu concedunt in gratiam animarum impiè defunctorum, quorum animæ (ut illis placet) ex inferis vel purgathartorio ad Sabbathi quietem quoque veniant, ita ut quamprimum in Synagoga cantiunculæ suavissime exaudiuntur, mox animæ ex inferno avolantes aquis proximis se submergant, paululumque refrigerentur, quare Rabbinii prohibuere eodem tempore aquam haurire, ne animis perditis refrigerium minuatur: ita etiam in Sabbathi exitu inter vesperam & noctem erat interdictum tam bibere aquam quam eam frigidam haurire, quoniam animæ tum jam jam ad inferos reverturæ in superficie aquæ se contineant. Hinc natus canon Rab-

binorum: *Quicumque in Sabbatho inter vesperam & noctem bibit aquam, perinde facit ac si mortuos spoliaret.* Ferunt etiam Angelum adesse tanquam præconem, tam abitum quam reditum his animabus indicantem, quæ omnia temeraria sunt & sacræ paginæ plane adversa Esa: 66.

24. Nocturno tempore tandem conveniunt Judæi, Psallentes modulis ex sua opinione suavissimis, quibus cantionibus mentionem Eliæ immiscant. Loca etiam scripturæ legunt illius adventum indicantia imprimis Malach: 4. ubi promittit DEUS se Eliam missurum, quod vaticinium perversum in sensum torquent, & interpretantur de Elia in cœlum sublato 2. Reg. 2. Cum ipse tamen Christus hoc figmentum evertat Matth. 11. 14. Mar 9. v. 13. Angel. Gab. Luc. 1. v. 17. Matth. 17. 12. Cum autem Cantilenam, cujus initium est ברכו Benedicite cantant, scæminæ cellerimo cursu pergunt

gunt ad puteos ut aquam exhauriant, persuasum enim sibi habent, Mara Puteum ex quo Israëlita in deserto biberunt Exod. 15. in Mare Tyberiadis se effundere, atque ex eodem mari sub exitum Sabbathi in omnes puteos labi, ita ut si mulierem quandam eodem momento aquam è suo puteo haurire contingeret, ipsa illa aqua antidotum foret, quod vel lepra infectum hominem sanaret, si modo guttulam degustaret. Ultimò Sabbatho finem imponunt Ceremoniis quæ ad discessum vergunt, & sequentem determinant septimanam novam, quas חבדלה habdalah vocant grates DEO offerendo, pro singulari conservatione circa observationem Sabbathi sibi debiti. Separationem hanc Præcentor quidam publice in Synagoga peragit propter pauperes, qui hoc ipsi ob inopiam perficere nequeunt. Attamen omnes patres familias, quibus facultas hosce ri-

tus peragendi fuerit quique in sua domo id faciunt, cujus descriptionem vid in Syn. Jud. Buxt. p. 339. seq.

§. VIII.

Ferabantur veteres Hebræi ad tenorem mandati Divini die septimo, à profanis, servilibus & civilibus operibus abstinentes, quo magis idonei essent cultui Divino instituendo, illis enim prohibitum erat ligna colligere Num: 15. 32. ignem accendere Exod. 35. 3. arare & metere Exod. 34. 21. onera portare & vehere Neh: 13. 15. 17. Jer. 17. 22. Commercia emtionis & venditionis exercere Neh: 10. 32. Neque mortuum sepelire licitum erat ipsis, idcirco JESU Crucifixi corpus mortuum de cruce die veneris sustulere, siquidem sequenti die Sabbathi terræ mandari nequivit Joh. 19. 31. Hinc nata regula Hebræorum; *Omne opus prohibetur in Sabbatho nisi sit pro anima.*

Quan-

Quantum vero ad sanctificationem Sabbathi respectu primævæ institutionis, Judæi novitii multa de suo præceptis DEI addiderunt, ita ut Dies septimus cum à veteribus tum modernis Judæis supersticiosissime colatur, qui nullo legis Mosaicæ innituntur fundamento, sed ex mente & expositione Rabbiorum, quam plurima sibi præsumunt facienda, quæ nunquam mandata sunt. Quæ vero prohibita, illis tamen molesta, subtiliter Rabbini sibi in majorem licentiam exposuere. Sic DEUS severissime prohibuit Sabbatho inter aliquod suscipere Exod. 16. 29. dicens *manete quisque in loco suo, ne exeat ullus de loco suo die septimo h. e. ex urbe sua operis alicujus profani perficiendi causa*, Exponente Qvenst. cum omnes vel in Synagoga vel domi se continere debuerint. Judæi tamen posteriores spatium quoddam sibi elegerunt, quod Sabbatho, extra urbem, conficere, illæ-

illæso cultu Sabbathico, possunt.
 Ex dicto enim Lev. 23: 3. *die septimo erit Sabbathum cessationis & convocatio Sancta*, Consequentiam deducunt: si locus sacer adeundus est, necessum etiam est ê loco moveri. Dubium autem decidêre, statuendo sibi licitum esse Sabbatho iter semihoræ perficere, sed dum cernerent hoc nimis parvum esse, illud extenderunt Rabbini ad certum viæ Spatium quod Act. 1. 12. vocatur ὁδὸς Σαββάτου, quæ distantia erat inter montem Oliveti & Hierosol. Erat vero ex Rabbionum sententia bis mille cubitorum seu passuum mediocrium, qui milliare circiter constituunt Italicum, quem terminum deducunt ex Josuæ 3: 4. ubi DEUS dicit: *verumtamen longinquum spatium esto inter vos & eam sc. arcam fœderis, quasi bis mille cubitorum notæ mensuræ.* verum ut varie de hac mensura len.

sentiunt Auctores, ita nec de limite itineris Sabbathici inter Christianos atque Judæos convenit. Jesuita Sanctius dicit: *Quantum spatii in Sabbathis, pedibus Judæo per legem conficere liceret; incertum est & ipsis adeo Hebræorum Magistris, anti-* quis *etiam temporibus ignotum.*

§. IX.

Unicum ex frivolis Judæorum opinionibus si addamus, haud ingratum fore existimamus, Cum enim DEUS tam in lege Moſis quam Prophetarum scriptis mandavit die Sabbathi quiescere; hinc inter Rabbinos acerrima orta est pugna, quidnam licitum quidque illicitum Sabbatho facere fuerit; ita ut in Talmude ea de re inveniat^{ur} prolixè valde disputatum. Et quum DEUS in lege præcepit, non solum homines sed etiam jumenta ab opere abstinere, temporum lapsu, cultus Sabbathi in innumeras degeneravit

vit superstitiones. Cum fructus decerpere, coquere, triturare, lanam tondere & spicas vellere erat interdictum; Hinc Pharisei discipulos Christi reprehenderunt fami suæ remedium quærentes, & plurima commenti sunt, ut quæ prohibita ordine posita triginta novem vide in Phil. Mixta Claris: Leusd. Atque sic gens illa DEI peculium, atque DEO consecrata, tam foeda superstitione est infecta. DEUS etenim ex justo suo Jucicio ob summum ingrati animi vitium, quod nullos Prophetas amplius audire vellent Judæi, sed eos persequuti sunt, in mentem quasi reprobam ipsos tradidit. Commonefactiones ad pœnitentiam flocci pendebant, ut Scriptum est, *Neh; 9. 25. Ita rebelles facti, defecerunt à te & abjecerunt legem tuam post tergum suum & occiderunt Prophetas tuos, qui eos contestantes, conabantur ad te reducere*

ducere, denique affecerunt te contumeliis magnis. & Jer. 2. 29. conqveritur DEUS dicens: Vos omnes deficientes rebellastis in me, in vanum percussistis filios vestros, eruditionem non acceperunt: consumpsit gladius vester Prophetas vestros tanquam leo interfector. quid ergo commodius modernis Judæis adaptari potest, quam efatum! Jehovæ Esa: 1. 13. dicentis: Ne pergitote offerre munus vanitatis, suffitus abominationi est mihi; novilunio & Sabbatho convocando convocationem, non possum ferre iniquitatem, neque interdicti die, novilunia vestra & statas ferias vestras odit anima mea, sunt mihi laboriose, defessus sum ferendo.

§. X.

Expeditis ita breviter quæ ad descriptionem ceremoniarum Judaicarum in sanctificatione Sabbathi pertinere videntur, jam colophonis loco adjiciemus paucissima de Sabbatho Christianorum seu die Domini-

minica, dicitur *ἡμέρα κυριακή διὰ
 τὸν ἐν αὐτῇ ἀναστάντα κύριον*, quia Do-
 minus ea die resurrexit. Aucto-
 res eam vocant *τὸν ἀναστάσιμον* qua-
 si resurrectione consecratam, *τὸν βα-
 σιλίδα καὶ τὸν ὑπάτον* passim τῶν ἡμερῶν,
 h. e. Reginam & principem omnium
 dierum in quo & vita nostra exor-
 ta & mortis in Christo victoria fa-
 cta, Ignat: Epist. 3. ad Magnes:
 Non immoramur discussioni illi,
 quo jure Novi Testamenti Sabba-
 thum in diem solis sit translatum,
 cum non nostrum sed Theologorum
 sit negotium id rimari: sufficit no-
 bis novisse mutationem factam ab
 Apostolis, ita ut antiquissima sit o-
 mnium festivitatum Christianorum.
 Nam Primitivæ Ecclesiæ Aposto-
 licæ solemnitates valde paucæ e-
 rant. Quamvis enim primævi Chri-
 stiani verbi auditu, precibus ac
 Sacramentorum usu exhibuerunt
 DEO indefessum eumque quotidi-
 anum fere cultum; tamen Aucto-
 rum

rum fide dignissimorum monumeta probant, Christianos tres festiuitates Seculo primo ad Trajani tempora, non plures celebraſſe, ſc. Diem Dominicam, Paſcha & Pentecoſten. Hæcque tria tantummodo feſta ad Constantini Magni imperium, ſeculum ſcilicet quartum excluſive retinuerunt lapſu vero temporum ſolennitates plures uſu receptæ ſunt. Auguſtinus Epist. 118. ſuo tempore mentionem facit Paſſionis Domini, Reſurrectionis, Aſcenſionis in cælum & Effuſionis Spiritus S. ê cœlo in Apoſtolos. Diem autem Dominicam ſeu Sabbathum Chriſtianorum à die ſeptimo tranſlatum eſſe in primam, ob memoriam Reſurrectionis Chriſti ut ἀνάſταſιν, communis eſt ſententia: Quare Auguſtinus dicit, Epist. 119 *Dies Dominicus Chriſtianis Reſurrectione Domini declaratus eſt, & ex illà cœpit habere feſtiuitatem ſuam.* Similiter in conſtitutionibus

C

bus

bus sub nomine Apostolorum divulgatis leguntur hæc : *Sabbathum est naturæ conditæ monumentum, dies Dominicus Resurrectionis*, ceu nos docet *Quenstedt*. Quamvis Apostoli augescente Ecclesia, necessario & ex præcepto non astricti fuerint cultui Sabbathico Judæorum, post Christum exhibitum, qui fuit corpus respectu umbræ illud repræsentantis, uti ex libertate Christiana abrogatio ejus probatur Gal. 4. ubi Paulus dicit : *Dies observatis & menses, tempora & annos, metuo de vobis ne frustra laboraverim erga vos*: ad tempus tamen simul cum Judæis Sabbathū ut festum celebrarunt, ea de causa, quod in Ecclesia Christiana plantanda, si protinus omnes ceremonias Judaicas mutassent, tam facile non potuissent eos paulatim ad fidem Christi allicere, nam hac Sacrorum similitudine eos facilius lucrari potuerunt. Itā Act. 13. 14. 42. legitur Christianos cum Judæis

dæis Synagogas Sabbatho intrasse
 de rebus divinis differendi gratia,
 ita & iidem cum Christianis Die-
 bus Dominicis Sacra peragebant, sic
 Act: 20. Paulus Sabbatum Christi-
 anorum celebravit: ἐν τῇ μιᾷ τῶν Σαβ-
 βάτων h. e. prima Sabbathorum ut
 exponit Evangelista Marcus cap.
 16. 2. 9. Eadem prima die Sabba-
 thorum congregatis discipulis ad
 frangendum Panem disputabat cum
 eis; quare frustra hic allaborant
 Pontificii quidam, Bellarm. Cor-
 nelius â lapide alique, probare,
 Diem Solis sive primam hebdoma-
 dis, non in Judæorum Sabbathi lo-
 cum institutum, multo minuscul-
 tui Divino consecratum esse au-
 ctoritate Apostolica, sed introducti-
 one Ecclesiastica, cum tamen Act:
 20. constat expresse discipulos ἐν
 τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων h. e. prima Sab-
 bathorum convenisse ad frangen-
 dum panem, & in noctem lupinam
 usque concionem Apostolicam sive
 Pau-

Paulinam auscultasse. Similiter Lyserus Harm. Evange. cap. 119. dicit: *Negamus quod mutatio Sabbathi in diem Dominicum proveniat ab Ecclesia* Apostoli quos Christus suo loco constituit Doctores orbis & imprimis gentium, & quos nos merito sequimur, hanc mutationem introduxerunt.

§. XI.

Post Apostolorum tempora Christiani omnes hanc mutationem retinuerunt, atque loco septimi, diem primum cultui divino destinarunt, ideoque hunc in diem eodem conventus Ecclesiasticos celebrant. Beatus Doct. Qvenst. ex Justino Martyre Antiq: Bibl. demonstrat, quibus sacris actibus hujus diei Sanctificationem peregerint prisci & primi fideles, *nempe lectione sacri textus Prophetici aut Apostolici, concione, precibus, oblatione panis & vini, oblato- rum consecratione, communionem præsenti-*
tibus

tibus factâ & absentibus missa, denique Elemosynæ Collectione. Ab omni opere servili ac profano abstinebant. Quamvis Cæsar Constantinus opera quædam rusticationis die Dominico facienda permisit, quæ sine dispendio omitti non potuerunt, vel in diem crastinum differri; verum illa licentia postmodum est abrogata, siquidem sub prætextu necessitatis multas actiones expediverunt quibus Sabbathum temere profanarunt. Longius progredi vires ingenii ac temporis angustia vetant, summo pere vero à Benev. Lect. contendo, ut hæc quæ brevi ac simplici crena sunt collecta, in meliorem interpretari partem dignetur.

SOLI DEO GLORIA.

Isfwer

Den Wärdige och Wäldårde Herrens
Herr ANDREÆ WASELI,
Lårde Disputation om the Hebræers
och Christnas Sabbath.

SONNETTO.

Hwad Ebers Effter • Folck om Sabbath
Dagen strifwit/

Samt hur then Christne Werld/ och
dessa tider har

Den samma sörat / det ett wärdige
Ämbne war!

Äf hwilket derra Wärd är mycket konstige
gifwit/

Jaa! Herr Wasele, här Ehr wittera Sjäder
blifwit

Til Lårdom Ehr en Folck / som hoos the
Lårde taar

Sitt ogemens Eof; Frw Pallas jäms
wål drar

Den wänstap til Ehr at hon så med Phabus
drifwit

Ein

Imperat & pariter cultum de pectore puro.
Judæis lex lata fuit, mortemq; minatur,
Obstreperus si quis jussa hæc servare recuset.

Christicolæ hinc quorum rupes firmissima
JESUS

Sabbata Sancta colunt, Imitando dogmata Sacra:

Hic rhodus, hic saltus; Tu vadere posteritati

Hos pergis ritus VASELI, vir venerande!
Quod bene cœpisti stadium decurrere
perge:

Sis felix, aususque Tui exornentur ex
alto:

Sint Condigna pio Tibi præmia parta
labore!!

Hisce paucis applaudebat

ISAACUS LAURBECCHIUS.

